

Bolivia? Tranquilo!

Foto: Tomáš Grím

Pár kvízových otázek. Které chráněné území má nejvyšší (ptačí) diverzitu na Zemi? Která země nabízí ptáčkařům nejrepresentativnější zastoupení endemických čeledí neotropických ptáků? Do které z velkých zemí Jižní Ameriky se za ptáky jezdí nejméně? Který stát Latinské Ameriky je kulturně a národnostně nejpůvodnější?

Odpověď stačí jedna: Bolívie. Nejvíce zapomenutá země Jižní Ameriky, přírodně ale zcela výjimečně pozeňaná. (K první otázce odpověď upřesním za chvíli.)

Můj vztah k této zemi je tak osobní, že si úvodem neodpustím pár vzpomínek. Přejde mi fajn a inspirativní vrátit se tu a tam ke kořenům – a třeba se díky tomu i vy rozpomenete... a vyrazíte do (místo si doplňte dle filmu, knihy apod.).

Iniciační setkání

Rok 1987, koukám na film *Butch Cassidy a Sundance Kid* (1969), filmovou klasiku, která ze sedmi nominací na Oscara proměnila hned čtyři. Hlavní hrdinové prchají před americkým zákonem do míst, kde je nikdo hledat nebude. Plní očekávání vystoupí na zapadlém bolívijském nádraží, či spíše jeho troskách (o Bolívii nejlépe vypovídá právě toto: často těžko říct, co je ještě cesta či dům, a co už jen jejich dávno nepoužívané pozůstatky). Nevěřičně hledí na opak toho, co čekali... a Robert Redford, brodící se odpadky, zanedbanými selaty a apatickými lamami, s nadčasovou ironií zahlásí: „Lidi možná cestujou stovky mil, jen aby se dostali na místo, kde teď stojíme!“ Třináctiletý kluk je okouzlen, lapen – v tu chvíli ví, že do Bolívie musí cestovat stůj co stůj, i když to jsou mil tisíce.

Fascinaci Latinskou Amerikou pak utvrdí nejen dokumenty BBC (u koho ne?), ale hlavně legendární filmy *Fitzcarraldo* (1982) a *Aguirre, hněv boží* (1972), oba od mimořádného génia, Pana režiséra Wernera Herzoga. A ovšem Soderberghův *Che Guevara* (2008): ptáčkaření v rokli, kde byl legendární revolucionář lapen a následně v sousední vsi popraven, patří k mým nejsilnějším zážitkům vůbec. Všechny filmy jsou podle skutečných událostí. A velmi věrné realitě. Pokud se rozhodujete, zda do Jižní Ameriky vyrazit, jsou tyto snímky naprosto zásadní součástí domácí přípravy.

Bez akustické přípravy ani (v)ráníu!

Právě domácí přípravu jsem zanedbal, když jsem se do Bolívie v roce 2003 konečně vypravil. Vlastně to ani jinak moc nešlo. Žádný atlas na tuto zemi ještě neexistoval (Bolívie si počkala dalších 13 let). Xeno-canto

Salar de Uyuni, největší solná poušť světa, je jedním z mnoha krajinářských trumfů, kterých má Bolívie plné kapsy. I v tak nehostinném prostředí lze ptáčkařit: tři druhy plameňáků, písečníci, obří lysky, obskurní tyrani, hrnčířici a tangary... Píšu i proto, abych se nemusel opakovat – o jednom z geologicky nejunikátnějších míst planety se tedy můžete dočíst jinde.¹ Departament Potosí.

nebylo. eBird vznikl rok předtím, takže tehdy zatím ničemu. Mobilní aplikace eBird vznikla až v roce 2012 (a na mobil, na kterém by šla spustit, jsem si počkal dalších pět let).

Nejvýmluvnějším důsledkem je příhoda, která mi dnes zní jak z jiného světa. Stanujeme v NP Madidi. Už tehdy se uvádělo, že to je místo, kde je podle všeho ještě vyšší biodiverzita než v mnohem slavnějším NP Manu v jižním Peru, tehdy považovaném za č. 1 na světě (dnešní odhad pro Madidi je 1 250 ptačích druhů – přibližně dvojnásobek toho, co nám hnízdí v Evropě!). Takže očekávání obrovská – a o to větší zklamání. Není divu: tropický birding je specifická disciplína².

Kriticky ohrožený ara červenouchý (*Ara rubrogenys*) je endemitem centrální Bolívie. Mezi velkými druhy arů je jedinečný tím, že hnízdí nikoli v dutinách stromů, ale na vysokých skalních útesech. To bohužel nebrání poškozování jeho už přirozeně malých populací odchycem pro obchod s domácími mazlíčky ani zabíjením arů místními farmáři, kteří je považují za polní škůdce. Krásu tohoto jedinečného druhu jsem se pokusil zdůraznit silným protisvětlem v jeho nezvyklém skalním biotopu – což zafungovalo: záběr vyhrál 1. místo v soutěži Focusing on Wildlife. Departament Cochabamba.

Foto: Tomáš Grím

Největší peklo byly samozřejmě ptačí hlasy – všechny neznámé. O to dráždivější pak byl zpěv, který nešlo zamést pod podlahu: mimořádně hlasitě rytmické, ale rozvázně hvizdy, s jasně předvídatelnou strukturou, od rána do večera. (Jakýkoli jen malinko zkušenější tropický birder se už teď usmívá pod vousy...) Zdroj jsem hledal a hledal. A nenacházel a nenacházel. Konečně se mi po několika dnech povedlo pachatele dopadnout. Moje zklamání bylo úměrné nálezu: v koruně stromu seděl čistě šedý, středně velký pták bez jakýchkoli uchopitelných znaků. A hvízdal a hvízdal...

Dnes se tomu směju: byl to hlas, který slyšel úplně každý, kdo sledoval nějaký dokument nebo hraný film z Amazonie. Ne nadarmo se mu říká „hlas Amazonie“! Byla to ona, kotinga křiklavá (*Lipaugus vociferans*). Dala mi za vyučenou. Od té doby pro mě příprava na jakoukoli cestu za ptáky za humna obnáší akustický dril, měsíce a měsíce biflování nahrávek.

Další rady k nezaplacení

Ilustrativní srovnání: v roce 2003 jsme za pět týdnů v Bolívii zaznamenali něco lehcě přes 300 druhů ptáků. V roce 2023 pak za sedm týdnů přes 700. Což není málo: měřítkem mi tu není fakt, že většina birderů tolik druhů neuvidí za celý život (pozor: tropický birding může svou intenzitou způsobovat migrénu!), ale to, že ten počet stačil na 7. místo ve výročním žebříčku eBird pro Bolívii. Známkou toho, že většina birderů tam stráví spíš standardní dva týdny s cestovkou a že zůstat déle se bohatě vyplatí – viz popisky obrázků. A také známka toho, že akustická příprava a playback (v průměrné míře) jsou základem úspěchu při každém tropickém birdingu.

Zásadně nám pomohl i dlouho očekávaný bolívijský atlas.³ Tak jako asi všechno v této bizarní zemi je i on jaksi ode zdi ke zdi (několik let poté, co po neustálých odkladech vyšel, jej ani nešlo objednat ze zahraničí – inu, Bolívie). Kvalita ilustrací je většinou průměrná, u řady druhů až dost pochybná – celou sérii ilustrátorů spojuje zřetelně to, že jizz, tedy *dojem* ze zvířete, neumí přetavit do obrázků. Pro určování nekonečných davů šedohnědých tyranů, hrnčířů či koting je ale jizz klíčový.

Na druhé straně má atlas jeden z nejpřehlednějších layoutů, co jsem kdy viděl. A jak autoři zcela správně podotýkají, jejich mapy jsou nesrovnatelně přesnější než v naprosté většině ptačích atlasů: GISové mapy vyrobili na základě informací o reálných výskytových dokladech (které jsou v mapách přímo bodově vyznačeny!), habitatových nárocích, vegetačním pokryvu a nadmořské výšce. Bolívie je geomorfologicky extrémně výškově členitá, řada druhů se vyskytuje jen v přesně vymezených altitudinálních pásmech a nadmořská výška je pro správné určení často rozhodující.

Autoři atlasu délku těla uvádějí jinak než všechny ostatní určovací příručky, tedy *bez* zobáku. Zobák k *vnímané* délce těla v terénu přispívá úplně jinak u různých skupin (srovnejte kolibříka, tangaru a jabiru). Zcela souhlasím s autory bolívijského atlasu, že paušální zahrnování zobáku do délky těla v jiných atlasech podněcuje chybná určení.

Skvělým zdrojem je web *Birds of Bolivia*.⁴ Každý druh má svou vlastní stránku s ilustrací, fotkou, nahrávkami (z xeno-canto) a informacemi v angličtině i španělštině.

Co dodat? Bolívie je nejchudší z velkých jihoamerických zemí (a také nezvykle bezpečná – proto *tranquilo*, tedy „v pohodě“). To má stránky pozitivní (standardní pouliční oběd – polévka, jídlo, nápoj – stojí sotva 35 Kč) i negativní (přes 70 % „silnic“ jsou štěrka a udusaná hlína; cestu, která se v on-line mapách tváří jako hlavní, nemusíte projet ani s 4 x 4).

Konec světa

Omšelá budova bolívijské celnice, ukrytá v beztvarych křovinách táhnoucích se prázdnotou krajinou až na obzor. Pobavila: prašnou cestu střeží křivolaká betonová napodobenina středověké obranné věže! I vzrůstem nevynikajícím bolívijským celníkům sahá sotva po bradu. Na mysl se mi dere legrační celnice z pohádky *Tři veteráni*...

Ani sousední hraniční přechod s Paraguají nezklamal – kromě prachu, křoví a vedra široko daleko vůbec nic. Ptám se celníka, uniformovaného trikem a šortkami: „Jaký tady máte provoz?“ On, škrábaje se rozpačité na intimních místech: „Tak jedno, někdy dvě auta...“ Já na to: „Cože? Jen dvě auta denně?“ Teď se tváří udiveně on: „Ale ne! Jedno dvě auta za měsíc!“ Robert Redford by měl radost...

Proč Bolívie...

... když „má“ jen 16 endemických druhů ptáků? Má: ale k tomu přičtete cca 100 dalších druhů, které sice krajíčkem areálu přesahují do okolních zemí, ale prakticky je tam nemáte šanci uvidět. Mezi desítky bolívijských

Foto: Tomáš Grim

Potkat hejno nájezdních mravenců je svátek. Nestává se to zdaleka každý týden. Ale když se to stane, vystřídá typický ptačkářský hladomor bohatá hostina. Vlastně doslova: spektakulární mravenčí vlasatý (*Rhegmatorhina melanosticta*) je pro birdera „žrádlo“. NP Madidi, departament La Paz.

Foto: Tomáš Grim

Kriticky ohrožený ara kaninda (*Ara glaucogularis*) je endemitem severní Bolívie. Ano, musím se formálně krapet opakovat – vynechat špek tohoto kalibru, přestože „papouch už byl“, by bylo trestuhodné. I důvody jeho ohrožení se opakují: odchyt pro „pet trade“, zabíjení farmářů a destrukce savanových biotopů, které společnými silami snížily velikost volně žijící populace kanindy na zoufalých 200–300 jedinců. V zajetí je tenhle nádherný „aráč“ chován naopak poměrně často – ale k čemu by to bylo dobré, kdyby jeho biotop zmizel z povrchu zemského? Zmíněné příčiny – a žádné „globální oteplování“ – jsou hlavními důvody *akutního* ohrožení všech vzácných druhů, které v textu zmiňuji (a těch ostatních také). Departament Beni.

„nej“ (téměř cokoli nejvýše položeného na Zemi je tady) lze zařadit i historický fakt, že Bolívie prohrála všechny války se svými sousedy. Přístup k moři postrádá. Přes tento handicap zůstává šestou zemí na světě co do délky národního birdlistu. A mezi státy, které nemají přístup k moři, je s aktuálním počtem 1 450 druhů zemí č. 1 na světě.

Jaký má smysl pokoušet se o reprezentativní výčet toho, co nabízí země, kde v jediné botanické zahradě na kraji města (Santa Cruz) bylo pozorováno víc ptačích druhů než v Česku? Země, kde se kondori andští (národní pták Bolívie) i královští dají pozorovat mnohem snáze než kdekoli jinde na kontinentu? A která jiná neotropická země nabízí 13 druhů arů, včetně dvou endemických?

Za sluneční vražedníci

„Mimořádný nový druh tangary, vědecky popsán v roce 2021. (...) velice plachá, skrývává a dá se vidět jen těžko.“ Charakteristika „sluneční tangary“ (*Heliothraupis oneilli*; bez českého jména) v databázi eBird dokonale vystihuje jednu z nejvyšších met, které ptačkář může mít: jet na opačný konec planety za druhem, který zatím vidělo jen pár bird(watch)erů.

„Inti Tanager“ je nádherná vzhledem i zpěvem. Je oslnující – podle toho vzniklo její anglické jméno (*inti* je v ajmarštině a kečuánštině Slunce). A fylogeneticky je tak jedinečná, že si vyžádala vytvoření nového ptačího rodu! Léta dráždila birdery i svým lidovým označením „Kill Bill Tanager“ – samec je barevně vymóděn podobně jako Uma Thurmanová v legendární bojové scéně prvního dílu filmu *Kill Bill*. K pojmenování

Foto: Tomáš Grim

Doufat, že najdeme nový druh pro bolívijský eBird hotspot č. 1 (Sadiri, 550 druhů!), by byl vrchol pošetilosti. Nás i průvodce proto zaskočili tihle dva papoušci amazonští (*Touit huetii*) – jejich areál zabírá celou Amazonii, ale do Bolívie sotva zasahuje. Výskyt o několik měsíců později potvrdil další birdeři. NP Madidi, departament La Paz.

Foto: Tomáš Grim

Nejlepší nakonec. Famózní „sluneční tangaru“ (*Heliothraupis oneilli*) by takto mohl bez skrupulí uvést i mnohem zcestovalejší birder, než je moje hanácká maličkost. Moc druhů se srovnatelným příběhem totiž po světě nelítá. Posudte v hlavním textu. Údolí Machariapo, departament La Paz.

možná přispěla i časová shoda okolností: film šel do kin 10. října 2003, tedy tři dny poté, co se původnímu nálezci, který tangaru poprvé krátce zahlédl 10. října (to není překlep) 2000, povedlo ji najít znovu a tentokrát zdokumentovat (dvě sezony mezi tím se sice její objevitel na lokalitu v jižním Peru vrátil, ale po neznámém pěvci se slehl prales).⁵

Když jsme bloumali po deštném lese kolem indiánské obce San José de Uchupiamonas, byli jsme od jediného známého hnízdiště inti pouhých 50 km. Přesto jsme s cestou za „slunečnicí“ váhali. Těch 50 km byl totiž deštný les a po silnicích rovných 700 km! A po jakých... První část cesty jakž takž – na bolívijské poměry, u nás tak špatná silnice není nikde. Ale ta druhá, katastrofálně vymletá a prašná; průměrná cestovní rychlost na celé hodiny vycházela kolem 20 km/h. Ke konci přišlo něco ještě horšího: jedna věc je o *el chaqueo* čist, druhá věc je pravidelné vypalování krajiny domorodci vidět a dýchat. „Cesta“ byla lemována vypáleným lesem a ten dosud stojící v každou chvíli naznačoval svůj osud hned několika ohnisky dýmu. Bez dozoru pachatelů – prázdná hořící krajina. Jeden z nejdepresivnějších dnů na cestách, co jsem zažil.

Naše váhání, zda se do izolovaného severobolívijského údolí Machariapo vůbec vydat, živily i kusé informace o životním stylu tangary. Ta je jedinečná i svými migračními zvyky: zimuje v Peru, hnízdí v Bolívii. Tam je většina záznamů až z prosince–února. Riskli jsme to. Naše pozorování z 5. října 2023 se tak stalo zatím nejčasnějším záznamem inti z Bolívie.

Pozorování na eBirdu bylo 75. v pořadí, a když píšu tyto řádky o přesně 5 měsíců později, je jich stále dohromady jen 80. Aby toho nebylo málo: k narozeninám, které jsem do Bolívie jel cíleně oslavit, jsem 13. září 2023 v Los Volcanes nedostal jen litrovku rumu (od kamarádů, což jsem tak trochu čekal), ale i náhodné osobní setkání a inspirativní poklábosení

Foto: Tomáš Grim

Ideální místo pro život ptáčkaře? Silnice smrti! Neblaze proslulá Carretera de la muerte – v době, kdy jsme po ní před dvěma desetiletími jeli poprvé, se honosila titulem „nejnebezpečnější silnice světa“ (nejvyšší každoroční úmrtnost cestujících, největší jednorázová silniční nehoda v historii vůbec). Loni už byla prakticky opuštěná a bezpečnější. V lesích okolo (*yungas*) je na jednotku plochy vyšší diverzita než v Amazonii. Coroico, departament La Paz.

s Danielem F. Lanem (od ptáčkařských vyšších sil, což jsem nečekal): spoluautor nejlepšího ptačího atlasu na Peru byl oním výše zmíněným prvním nálezcem tehdy neznámé a tajemné tangary. O dvě desetiletí později pak vedl autorský tým, který tento mimořádný objev popsal v hlavním americkém ornitologickém časopise *Ornithology* (dříve *The Auk*, kde jsem měl tu čest sloužit šest let jako redaktor).

Když jsem v roce „sametové revoluce“ začínal „chodit na ptáky“, nenapadlo mě, že se mi splní sen a do Jižní Ameriky se skutečně dostanu. Natož co mě tam potká – a tím nemyslím „jen“ sluneční tangaru nebo bělokřídlého lelka⁶ (ale to už by byly jiné písničky). Nečekané souvislosti, náhody, setkávání s lidmi – to je při zpětném pohledu na tomhle koníčku to zdaleka nejzajímavější.

Musím končit, chvátám se drilovat další bolívijské ptačí hlasy.

Literatura

- 1 Grim T. & Šumbera R. 2004: Solné pouště Bolívie. Na Marsu, nebo na Zemi? *Vesmír* 83(11): 620–627.
- 2 Grim T. 2014: Nesnesitelná lehkost tropického birdwatchingu. *Ptačí svět* 21(3): 9–11.
- 3 Herzog S. K. et al. 2016: *Birds of Bolivia. Field Guide*. Asociación Armonía, Santa Cruz.
- 4 <https://birdsofbolivia.org/>
- 5 Kaufman K. 2021: The 'Kill Bill Tanager', a Species New to Science, Finally Has a Real Name. Audubon, on-line.
- 6 Grim T. 2004: Bolívijské překvapení. *Vesmír* 83(10): 542.

.....
Tomáš Grim (tomasgrim.com) | je publicista a fotograf (agentura Agami), ptáčkař i ornitolog (jediný český vědec každoročně na stanfordském seznamu nejcitovanějších vědců světa v celoživotních i výročních kategoriích „behaviorální vědy“ a „ornitologie“). Obdivuje všechno opeřené světa, latinoamerické nejvíce; pitule miluje. Letos v říjnu po Bolívii provází pro CK Primaroute.